

НАПРЯМ 1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Алексенко Т. Ю.

магістрантка

Радько Г. І.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцентка кафедри української літератури

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка

м. Полтава, Україна

ФІЛОСОФСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ КНИГИ ЛІНИ КОСТЕНКО «РІЧКА ГЕРАКЛІТА»

Назва книги «Річка Геракліта», що є міні-вибраним Ліни Костенко 2011 року, сама по собі несе філософський зміст, адже Геракліт є відомим натурфілософом, ідеї якого актуально пов'язані з проблемами сучасності та по-новому відкриваються крізь призми століть, нових віків та особистостей, яких влучно поєднала між собою поетеса. Один із відомих висловів Геракліта став фундаментом провідної художньої домінанти у книзі Ліни Костенко: «*Чи, може, це приснилось нам, // купання в річці Геракліта?*».

Ріка є художнім образом швидкоплинного життя, яке тече й змінюється, обновлюючи весь світ і кожную конкретну людину. Сприймаючи відомі поезії, ми розкодовуємо їх зміст по-новому. Криловець Наталія трактує час як суб'єктивне явище, яке організовує внутрішнє сприйняття світу людиною. [див.: 3]. Час може бути лінійним, сюжетним, міфологічним, об'єктивним і суб'єктивним, філософським, психологічним, біографічним та соціально-побутовим. Часова парадигма переосмислена у творах Ліни Костенко по-новаторському. Її відчуття часу несхоже на інших. Воно часто розглядається у поезіях у таких площинах: «вічне – скороминуще», «минуле – майбутнє», «постійність – швидкоплинність», «мить – вічність»:

Шалені темпи. Час не наша власність.

Фантастика – не мріяв і Жюль Верн.

Кипить у нас в артеріях сучасність.

Нас із металу виклепав модерн. [4, с. 47].

Її лірика пронизана метафоричністю та символізмом. Сюжетний час поєднується з філософським у поезії «*Буває мить якогось потрясіння*»,

що входить до розділу «Осінні карнавали». Ліна Костенко описує у цьому ліричному творі буденні картини природи, які кожна людина споглядає перед собою щодня. Вони швидкоплинні і прості, але навіть вони здатні бути надзвичайними, усе залежить від нас, людей: *«Буває мить якогось потрясіння:// побачиш світ, як вперше у житті»* [4, с. 25].

Поетеса майстерно показує читачам, що таке інсайт. Інсайт – це мить раптового осяяння, коли незнане раніше відкривається і окреслює майбутній шлях. Мабуть, у кожної людини є такі миті. Минуле зустрічається із сьогоднішнім, відбувається божественне прозріння митця: *«Звичайна хмара, сіра і осіння, // пропише раптом барви золоті»*. [4, с. 25].

Наростання незвіданої сили натхнення пронизує твір від початку й до кінця. Від простого захоплення світом відбувається прорив у підсвідоме, коли *«душа прозріє всесвітом очей»*, а далі вихід за власні межі пізнаного – творча трансгресія як перехід з одного буття в інше, прозріння в суще, за межі емпіричного світу: *«Прямим проломом пам'яті в безмежність, // уже аж звідти згадуєш себе»* [4, с. 25]. Таким чином, час перетікає у вічність, де нерозривно зв'язані всі три прогресії: минуле, теперішнє і майбутнє.

Людмила Тарнашинська, аналізуючи проблему часу в творчості поетеси як код структури людського досвіду, зазначає, що *«тільки митцеві дано художньо структурувати цей образ ... надати йому тієї образної множинності, що дозволяє відчутти всю фактуру часовості ... тобто оприятити розгортання образу часу в свідомості»* [7, с. 43].

У розділі «Сліпучий магній снігових пустель» лінійний час переплітається з біографічним. У поезії *«На старих фотографіях всі молоді»* між рядками читається сум та біль, з якими авторка зображає свої внутрішні переживання: *«На старих фотографіях всі молоді.// За роками людина сама себе кличе»*. [4, с. 113]. Тут наголошується на силі думки особистості, яка сама може поєднати паралель між минушиною і прийдешнім. Та одночасно Ліна Костенко стверджує, що час є незалежним від нас, він – вічний, тому, мабуть, і сильніший людини:

*І стонадцятий сніг ті поля притрусив,
і уже прилетять не ті самі лелеки* [4, с. 113].

Людське ж існування завжди трагічне, тому що воно підкоряється часу як потоку, який веде його до завершення, скінченності. Життя-існування не виходить за межі часу:

*Білі, білі обличчя у чорній воді,
неповторні обличчя навек зостаються.
На старих фотографіях всі молоді.
На старих фотографіях мертві сміються* [4, с.113].

Перед читачем яскраво постає тріада «мить – вічність – пам'ять». Мить розчиняється у вічності, а вічність і є пам'яттю. Як зазначає А. В. Петровський, людина є живою доти, доки про неї пам'ятають [див.: 5]. Особливого значення тут набуває фотографія, яка ніби зв'язує нас із тим часом, коли були живими рідні поетеси, уявити їх обличчя і зануритись у тогочасну атмосферу. Ми маємо можливість зупинити рух годинника, потрапити у минуле, відчутти його зв'язок із теперішніми часами.

«*І засміялась провесінь: – Пора!*» – поезія, яка увійшла до третього розділу «Весна підніме келихи тюльпанів». Погоджуємось з думкою Криловець Н. В., що у ній активно розкривається мотив проминальності часу, який має лінійно-незворотній характер. [4, с. 248]. Лірична героїня намагається хоч якось спинити швидкоплинний час, замислитися, перепочити, але час іде. Авторка акцентує увагу на шляху особистості, де йдеться і про працю, і про відданість обраній діяльності, і про вік людський: *І засміялась провесінь: – Пора! –*

*за Чорним Шляхом, за Великим Лугом –
дивлюсь: мій прадід, і пра-пра, пра-пра–
усі ідуть за часом, як за плугом.*

*За ланом лан, за ланом лан і лан,
за Чорним Шляхом, за Великим Лугом,
вони уже в тумані – як туман –
усі вже йдуть за часом, як за плугом».* [4, с. 133].

Відчуття часу особливо критичне, загострене, чується його невпинний рух і «важка хода». Можна побачити, що час розглядається як індивідуальне мірило руху і як вічний феномен, який однаковий для всіх і для всіх різний [1, с. 127].

Вірш-послання «*Вже почалось, мабуть, майбутнє*» став однією із завершальних нот у книзі «Річка Геракліта» та в її розділі «Що в нас було? Любов і літо». У поезії переплітаються філософські часові лінії з історичними: *Вже почалось, мабуть, майбутнє.*

Оце, либонь, вже почалось...

...Минають фронди і жіронди, минає славне і гучне [4, с. 272].

У поезії Ліни Костенко прочитується загальнокультурна, наукова, світоглядна ерудиція авторки. Її твори є цікавими і близькими багатьом особистостям, адже вона нерозривно оприлюднює почуття сучасників та емоційний стан старшого покоління. Окремі реалії, образи видатних постатей світової історії, культури, численні образні алюзії до фольклору, світової літератури у її текстах відіграють смислову, психологічну, функціонально-композиційну роль (жіронди – члени партії Жірондистів, яка існувала за часів Французької буржуазної революції кінця 18 ст., «Джоконда» – картина Леонардо да Вінчі,

«Мадонна» – картина Рафаеля). Як зазначає Філат Т. В., про мистецтво у мистецтві – так можна назвати цей ліричний твір. [див.: 8]. Поетичні рядки витримані у хронологічній послідовності, де Ліна Костенко закликає нас не забувати минулого, адже саме воно показує нам, ким ми є насправді: *«Не забувайте незабутнє, // воно вже інесє взялось!»* [4, с. 272].

Авторка вчить нас поєднувати любов до природи і до прекрасного у будь-який час: *Шукайте посмішку Джоконди,
вона ніколи не мине.*

*Любіть травинку, і тваринку,
і сонце завтрашнього дня.* [4, с. 272].

У поезії є застереження сучасникам: не проміняймо власну індивідуальність на ототожену красі буденність, не загубімось у юрбі марнославства і честолюбства, бережімо те, що дала нам природа і цінуймо її красу, будьмо культурно виважені, помічаймо ідеальність в деталях, будьмо морально стійкими! Л. Ставицька наголошує, що Ліна Костенко ніби дає читачеві можливість до відкритого діалогу, акцентуючи увагу на проблемах сучасності [6, с. 28]. Без минулого не було б теперішнього і немає майбутнього. Цю просту істину так майстерно передано у кожному рядку вірша «Вже почалось, мабуть, майбутнє».

Отже, філософська поезія міні-вибраного «Річка Геракліта» Ліни Костенко займає чільне місце поряд з іншими тематичними групами (морально-філософською, історіософською, культурософською, натурфілософською). Основними аспектами у книзі є філософська антитеза **миті й вічності**. У художньо-філософському розумінні Ліни Костенко **час** перегікає у **вічність**, а **життя** може вміститись в одну **мить**. У її ліричних творах також можна спостерігати сутнісне перетікання минулого в теперішнє і майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонишин С. «Над річкою буття, на березі крутому» або Лілеї для Ліни. // Дзвін. 2000. № 3. С. 125–132.
2. Криловець Н. В. Хронософські мотиви в творчості Ліни Костенко// Наукові записки. Серія «Філологічна». Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. Вип. 21. С. 247–259.
3. Криловець Н. В. Філософія творчості в поезії Ліни Костенко: Видавництво Національного університету «Острозька академія», Наукові записки. Серія «Філологічна». 2012. № 27. С. 341–344.

4. Костенко Л. В. Річка Геракліта / упоряд. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовського; худож. С. Якутович. Київ: Либідь, 2011. 336 с.
5. Манойлова О. М. Фотографія як знак часу в художньому світі Ліни Костенко. Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки. 2009. № 94. С. 245–248.
6. Ставицька Л. О. О скільки слів, і скільки снів мені наснилося. Дивослово. 2000. № 3. С. 26–30.
7. Тарнашинська Л. Б. Час у творчості Ліни Костенко як темпоральний код структури людського досвіду. Слово і час. № 6. 2005. С. 42–52.
8. Філат Т. В. Особливості художнього трактування трагедії Чорнобиля в ліриці Ліни Костенко (стаття перша). Проблеми сучасного літературознавства: Збірник наукових праць. Одеса: Астропринт, 2018. № 26. С. 183–196.

Бойко В. М.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та методики її навчання
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, Чернігівська область, Україна

ТРАНСПОЗИЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ФОРМ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ ДІЄСЛОВА

Транспозиційний потенціал граматичних форм дієслова неодноразово привертав увагу науковців: І. Піддубська досліджувала модальну й темпоральну транспозицію [9]; О. Халіман описувала особливості функціонування транспонованих дієслівних форм в аспекті аксіологічної прагмалінгвістики [11]; транспозицію як граматичну метафору, як засіб вираження оцінки розглядали І. Піддубська, О. Халіман [9; 11]; Л. Наконечна вивчала семантико-функціональний аспект транспозиції часових форм дієслова в поліпредикативних структурах сучасної української мови [8]. Менше уваги приділено дослідженню метафоричного функціонування часових форм дієслова у комунікативно-прагматичному аспекті, здійсненому на матеріалі художніх творів українських письменників [1; 6], тому зазначену тему вважаємо **актуальною**.